

ישיבת הר עציון בית מדרש האלקטרוני (ב.מ.א.)

הפטרת השבוע

סידרת שיעורים ע"י הרב יהודה שביב

הפטרת וישב

ראשית ואחרית (עמוס ב', ו - ג', ח)

א. על מכרם בכסף צדיק

בפרשת וישב מתוארת פרשת היחסים בין יוסף לאחיו. מתחילה כשהכל עדיין מצויים יחדיו בבית, ועד התפרדות החבילה, כששניים מן האחים פורשים מן הבית; האחד יוסף, בעל כרחו, והאחר - יהודה, לרצונו (1) "המצלמה" המקראית ממקדת את מבטה בקורות שניהם, שכן הם, הנפרדים לפי שעה מן הבית, עתידים להיות עמודי התווך עליו יכון הבית המתחדש.

מהי נקודת המפנה שבעקבותיה התחולל השוני הגדול בבית? - בתוך הפרשה אפשר היה לראות נקודות אחדות, באה ההפטרה וממקדת.

כבר בראשיתה, אומר הנביא בשם ה' "על שלשה פשעי ישראל... על מכרם בכסף צדיק". מסתבר שפסוק זה הוא שגרם לקביעת נבואת עמוס זו כהפטרת היום, כמשמיעים באזני הציבור: העניין היותר חמור והיותר קובע והיותר נזכר לדורות הוא: "מכרם בכסף צדיק". נתכוון הנביא למה שנתכוון (2), אנו שומעים בזה הד לאשר אירע בדותן כשהאחים מכרו את יוסף אחיהם עבור עשרים כסף (3).

ב. איש ואביו

אם חטא המכירה ביטא את הפירוד הקשה בין האחים, הרי חטא אחר הנזכר שם נביא מבטא לכאורה אחדות בין בן לאביו - "ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי" (ב', ז). אבל בפרשתנו מצינו כמעט את ההיפך.

במסכת סוטה (לו): מתוארת פרשת נסיונותיו של יוסף בבית פוטיפר במצרים: "ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו - אמר רבי יוחנן: מלמד ששניהם לדבר עבירה נתכוונו... באותה שעה באה דמות דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון... מיד: 'ותשב באיתן קשתו'".

הרי שראיית דמות דיוקן של אב יש בה כדי לשכך את היצר ולמנוע בעד העבירה. ואילו בדורו של הנביא - איש ואביו ילכו אל הנערה. האב הופך גורם מסייע לחטא בפועל, ואין הם - האב והבן - בושים זה מפני זה (4).

באמת, אף בפרשתנו מצינו אב ובניו באים על אותה אשה, בפרשת יהודה ותמר. אולם מה רב ההבדל, בנבואה הרי זה למען הגדל החטא "למען חלל את שם קדשי", ואילו אצל יהודה, סופו של מעשה - קידוש ה' גדול, וודאי שמניעיה של תמר טהורים היו.

ג. ערום ינוס

מפסוקים נוספים נראה שסיפורי פרשתנו ריחפו לנגד עיניו של הנביא, ודימויים שונים שבאו בנבואתו כאילו נטולים מפרשתנו. הנה כך הוא מתאר תמונת מפלה:

"ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו... וקל ברגליו לא ימלט... ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא" (ב', יד-טז).

אפשר שתמונתו של יוסף הנמלט ערום מפיתויי אשת פוטיפר, היא העומדת לנגד עיני הנביא. הוא - אמיץ ליבו בגיבורים (5), אכן הצליח לנוס ערום. והנה: תמונת הגבורה בפרשה

הפכה אצל הנביא לתמונה של מנוסת מפלה. ואולי כשלונו של יהודה במעשה תמר כמו נשקף כאן: "וגיבור [מי לנו גיבור מיהודה] לא ימלט נפשו".

ד. ביטול נזירות

בתוך תוכחות הנביא מצויה גם זו:

"ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריהם לנזרים... ותשקו את הנזרים יין ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו" (ב', יא-יב).

נראה ששורשה של תופעה זו מצוי אף הוא בפרשתנו. יוסף קרוי נזיר, שכך מצוינו בברכת יעקב: "תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו" (בראשית, מ"ט, כו), וכמד לזה בברכת משה: "תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו" (דברים, ל"ג, טז). אף מצאנוהו חולם חלומות שיש בהם מן העתידות, והרי זו דרגה בנבואה. והאחים ביקשו להשבית נבואתו ולהפר נזירותו - פרישותו (6).

אבל 'עצת ה' היא תקום', וסוד עצה זו כבר מתגלה מראש לנביאים "כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים" (ג', ז), מעין סוד ה' שנגלה לו ליוסף בחלום.

ה. אין מקריות

כל הקטע האחרון בהפטרה מביע את העיקרון, שכל הנעשה יש לו סיבה ותכלית ואין הדברים אקראיים ומקריים -

"הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו. הישאג אריה ביער וטרף אין לו... אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה. כי לא יעשה ה'... דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים" (ג', ז-ז).

אין לך פרשה שעשויה להמחיש עקרון זה כפרשתנו. מי שרואה את ענייניה כפי שהם, בלא פרספקטיבה רחוקה יותר, הרי הוא צופה בהתפוררותה של משפחת יעקב. עד לפרשתנו היתה המשפחה מלוכדת, וכך הצליחה לעמוד במכות ובמאורעות המסעירים שעברו עליה. אולם בפרשתנו מתפרדת החבילה: יוסף איננו, יהודה נתון בסבך צרותיו האישיות והמשפחתיות, ויעקב שקוע באבלו.

כך למראית עין חיצונית, אולם בתוכיותם של דברים, כבר רוחשות מגמות אחרות העתידות להתגלות במועד מאוחר יותר. ביטוי לכך נותן המדרש:

"ר' שמואל בר נחמן פתח: 'כי אנכי ידעתי את המחשבת אשר אנכי חשב עליכם... לתת לכם אחרית ותקוה' (ירמיה, כ"ט, יא) - שבטים היו עסוקין במכירתו של יוסף; ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו; ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו; ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו; ויהודה היה עסוק ליקח לו אישה; והקב"ה היה עוסק - בורא אורו של מלך המשיח" (בראשית רבה, פ"ה, א).

מה שנראה כהתפוררות הרי הוא לאמיתו של דבר אריגת אורו של מלך המשיח. אכן קטעים מן ה'תוכנית' האלהית כבר מתגלים בסמוך. כך יכול היה יוסף לומר לאחיו לאחר ה'התגלות':

"ועתה אל תעצבו... כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם... לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדלה. ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים" (בראשית, מ"ה, ח).

אכן כל זה לא פוטר את האחים, הפועלים במישור הארצי, מעונשם. זה יזכר לדורות - "על מכרם בכסף צדיק". אבל מכירה של מטה היא ביטוי לשליחות של מעלה, שבכל ה' עושה שליחותו, ומביא גאולה לבני בניהם למען שמו.

ו. מגלות לגאולה

בפרשתנו על ראשיתה של גלות מצרים. ואילו ההפטרה מדברת על העלייה מן הגלות - "ואנכי העלתי אתכם מארץ מצרים"; "על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים".

באמת, שורשי גאולה מצויים כבר בפרשתנו, והעמיד על כך החזקוני בפירושו לתחילת פרק לט: "ויוסף הורד מצרימה - עד שלא נולד שעבוד ראשון - נולד גואל אחרון. תחילה נולד פרץ שעתיד מלך המשיח לצאת ממנו, ואחר כך: ויוסף הורד מצרימה, שהוא שעבוד ראשון של ישראל".

הערות:

(1) כך נראה לכאורה, אבל חז"ל נרמזו מן הכתוב: "ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו" (ל"ח, א) - "שהורידוהו אחיו מגדולתו" (ב"ר, פ"ה).

(2) קשה לקבל שנתכווין למכירת יוסף, שאם כן כי אז עיקר הטרוניה צריכה להיות מופנית לממלכת יהודה, שהרי אבי השבט הוא זה שהציע את המכירה. ואילו בפשעי יהודה (עליהם מדבר הנביא בפסוקים הקודמים לאלו שנקבעו בהפטרה) ידובר על פשעים אחרים. להאשים את ממלכת ישראל: שנוסדה ע"י צאצאי יוסף - בחטא המכירה ההוא, הרי זה דבר שאין לו פשר.

(3) א. אפשר שאף האמור: "ועל בגדים חבלים יטו", הינו הד לפרשת יוסף ונטילת כתונת הפסים שעליו.

ב. אמנם הרשב"ם בפירושו מנסה לקבוע - עפ"י הנראה לו כעומק דרך פשוטו של מקרא - שבפועל לא מכרו האחים את יוסף. ראה דבריו לכתוב: "ויעברו אנשים מדינים" (ל"ז, כח). אולם מן המפורש במקראות אחרים, ומן הכיוון העולה ממסורות חכמים שונות (לרבות אלו הנתלים בפסוק מן ההפטרה), ברור כי האחים הם שמכרו.

(4) זיקה ניגודית זו שבין הנבואה לפרשה, הביאה - לדעתו של הר"מ הירש - לקביעת הנבואה כהפטרת הפרשה.

(5) שכבר השמיעו חז"ל "איזהו גיבור - הכובש את יצרו" (אבות ד', א).

(6) ואולי לא רק האחים. ראה במדרש לפרשתנו: "ויוספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו" - אמר הקב"ה: רק תהיו גוערים בנביאכם, שנאמר (ירמיה כ"ט, כז): 'ואתה למה לא גערת בירמיהו'" (פ"ד, י).

כדי להרשם יש לשלוח בקשה לכתובת

MAJORDOMO@ETZION.ORG.IL

עם התוכן:

. GET YHE-TEST H-SUBSCRIBE

קיימת גם מערכת שיעורים באנגלית. כדי לקבל רשימת השיעורים, יש לשלוח בקשה לכתובת:

LISTPROC@JER1.CO.IL

עם התוכן:

. INFO YHE-ABOUT

בשאלות אפשר לפנות למשרד הישיבה 02-9931-456 ולבקש את משרד האינטרנט, או לכתוב לכתובת YHE@JER1.CO.IL

כל הזכויות שמורות 1997 ישיבת הר עציון